

БАШ СЁЗ

Диктантланы жыйымы янгы программагъа гёре тизилген. Материал гъар класда гечилеген темалагъа гёре тизилген. Диктантланы тюрлюлери яшланы языв тилин камиллешдирмек учун, алгъан билимин теренлешдирмек учун, тергев диктантлагъа гъазирлемек учун берилген. Диктантланы текстлери къумукъ язывчуланы асарларындан алынган. Олар темалагъа гёре онгарылган. Гесеклеге ат тагъылган. Текстлени тарбиялав янына тергев берилгенден къайры оланы чеберлиги гёз алгъа тутулган. Диктантлар экиге бёлюнген: уйретив, тергев. Уйретив диктантланы учитель гечилеген темагъа гёре дарсны тийишли еринде къоллай. Уйретив диктантлар дарсда, уйде тергеле. Олагъа къыйматлар салына. Тергев диктантлар яшлар темаланы мекенли билгенде этиле.

Уйретив диктантлар: сёзлюк, яратывчулукъ, айырыв, англатыв ва букварь, гёнгюнден, эркин.

Сёзлюк диктант теманы чалт кюйде беклешдирмеге, язылышы къыйын, эсде сакълама тюшеген сёзлени къуршай. Сёзлюк диктантлар бир-бир темаланы беклешдирмек учун да къоллана. Дарсларда юрюлеген сёзлюк диктантлар яшлагъа къумукъ тилин сёз байлыгъы булан таныш болма, тюрлю-тюрлю сёзлени тилинде къоллама имканлыкъ бере.

Сёзлюк диктант дарсны 10–15 минутун ала. Сёзлюк диктантда 15–25-ге ювукъ сёз, яда сёз тагъым болма ярай.

Яратывчулукъ диктант теманы теренлешдирмек учун, яшланы ойларын артдырмакъ учун бериле. Яшлар яратывчулукъ диктантлар булан грамматика масъалаланы озлени ою булан къоллай. Диктантланы жыйымында яратывчулукъ ишлени тюрлюлери берилген. Сёзлени формаларын алышдырмакъ, бёз тагъымлар этмек, темалагъа берилеген сёзлени узатмакъ, сёзлеге къардаш сёзлер язмакъ, жумлаланы алышдырмакъ. Шу ишлер фонетика, грамматика масъалаланы теренден уйренме кёмек эте, яшланы ойларын артдыра, тергев диктантгъа гъазирлей.

Яратывчулукъ диктант дарсны бир гесегин ала. Диктант тергеле.

къыйматлар салына.

Айырыв диктант да яратывчулукъ диктантгъа ошай. Айырыв диктантлар англавну теренлешдирмек учун ытгериле. Бу диктант фонетика, грамматикадан гечилген материалны сайлама, айырма уйрете. Масала, къалын созукълу сёзлени языгъыз, хас существительноелени языгъыз. Учитель бир-бирде ульгю гысапда бир нече мисал берме де ярай. Айырыв диктант дарсны 15–20 минутун алма бола.

Англатьв ва бுவарыв диктантлар тергев диктантлагъа гъазирлейген диктантланы онгайлысы гысап этилме ярай. Англатьв диктант эки тюрлю кюйде юрюлме ярай.

1. Бир алда текстни яздырып, сонг гъар жумланы охутуп, англатьма тюшеген тапшурувланы англатьа туруп, тергеме ярай.

2. Предложение охула, разбор этиле, сонг языла. Бары да текст язылып битген сонг янгыдан гъар жумла охулуп, тергеле.

Англатьв диктантда учителни буйругъуна гёре беклешдирилеген бир грамматика масъала да, бир нече масъала да чечилме бола. Бир-бирде англатьв диктантлар бары да къыйынлы гечилген фонетика, грамматика масъалалагъа тергев бере туруп юрюлме де ярай. Англатьв ва буварыв диктантлар кёбюсю сав дарсны ала. Бу диктантлагъа да къыйматлар салына.

Гёнгюнден диктантлар – бек онгайлы уйретив ишлерден бириси. Олай диктант яшланы шиъруланы, хабарланы тергевлю охума борчлу эте. Гёнгюнден диктант чебер асарланы яшланы тилине ювукъ этеген ишлерден бириси. Булай диктантлар алдано къазирлик гёрюлюп ытгериле. Учитель яшлагъа шиъруну, хабарны тергевлю охуп, гъазирленип гелме тапшура. Дарсда диктант язажакъ материал такрарлана, сонг яшлагъа гёнгюнден язма тапшурула. Диктант сав дарсны алма да, 15 – 20 минутну алып да ытгерилме бола. Къыйматлар салына.

Эркин диктантлар яратывчулукъ диктантлагъа ювукъ. Эркин диктант яшланы предложение язма гъазирлей, яшланы англавун оьсдюре. Эркин диктант текстни теренден англама, гесеклеге бёлме уйрете. Башлап учитель

текстни савлай охуй, соравлар сала, яшлагъа айтдыра. Учитель предложениелени бир-бир этип охуй, яшлагъа генглешдирме тапшура, онгарып язма ихтияр бере.

Эркин диктантны гъар яшгъа охутуп, олагъа кыймат яшлар берсе, арие болур.

Тергев диктантлар теманы яшлар мекенли билген сонг оьтгериле. Алда этилген уьйретив ишлер тергев диктантгъа гъазирлей. Учитель тергев диктантны яшлар язар деп токъташмай туруп оьтгермей.

Тергев диктант шулай юрюле:

1. Учитель, лакъырлашыв юрютюп, диктантны темасына яшланы ювукъ эте.

2. Текст савлай охула.

3. Жумла охула, яшлар язмай тынглап тура.

4. Жумла бёлюнюп-бёлюнюп охула. Учитель маъналы гесекни бир охуй, такрарлай, сонг артдагъы сёзню такрарлап, экинчи гесекни охуй. Шолай къалгъан гесеклер де охула.

5. Жумла савлай охула. Яшлагъа бираз заман бериле.

6. Шолай бары да диктант языла. Сонг бир ягдадан охулуп тергеле.

Гъар жумланы охуп, бирдагъы охума чакъы заман бериле. Шолай бары да жумлалар тергеле.

7. Учитель охуп, тергеп битген сонг, тетрадланы жыя.

8. Кыйматлар салып, экинчи дарсгъа гелтире ва хаталаны уьстюнде ишлей.

Диктантдагъы сёзлени санаву.

Тергев диктантлардагъы сёзлени санаву гъар клас учун токъташдырылгъан. Сёзлени санайгъанда союзлар, частицалар, междометиелер айры сёзлер гысапда санала. Такрарланагъан айры язылагъан сёзлер де айры-айры санала. Къошма сёзлер, жут сёзлер бир сёз гысаплана.

Экинчи класда биринчи четвертни башында биринчи класны артдагъы четвертинде чакъы сёзлер алына. Шолай къалгъан класларда да:

1 класс – 15

2 класс – 30 – 40

3 класс – 55 – 60

4 класс – 75 – 80